

Memoria traumei și reprezentarea cotidianului în jurnalele „Epocii de Aur”

Drd. Mihai Ioana-Irina
Universitatea „Ovidius” Constanța

Résumé: Cet article analyse la représentation de la mémoire traumatique et du quotidien dans la diaristique roumaine de la « Époque d’or », en envisageant le journal intime comme une forme privilégiée d’écriture de soi sous contrainte totalitaire. L’hypothèse centrale est que le traumatisme du communisme ne se manifeste pas uniquement au niveau thématique, mais qu’il structure le discours diaristique lui-même, à travers des procédés tels que la fragmentation, l’ellipse et l’autocensure, étroitement liés à l’expérience quotidienne de la peur et de la précarité. Le cadre théorique mobilise le concept de pacte autobiographique formulé par Philippe Lejeune et la théorie de la mémoire narrative développée par Paul Ricoeur, utilisés comme instruments herméneutiques pour identifier les symptômes textuels du traumatisme. L’analyse comparative porte sur les journaux de Monica Lovinescu, de Paul Goma et d’Alice Voinescu, mettant en évidence des formes différenciées de l’expérience traumatique : le traumatisme médiatisé de l’exil et de la vigilance morale, le traumatisme de la confrontation directe et de l’exposition éthique, ainsi que le traumatisme intériorisé de la marginalisation et de la résistance silencieuse. L’étude montre que la diaristique de « l’Époque d’or » constitue un corpus essentiel pour comprendre les relations entre quotidien, traumatisme et mémoire culturelle.

Mots-clés: *mémoire traumatique, écriture de soi, diaristique communiste, quotidien totalitaire, mémoire culturelle*

1. Delimitări și miză: de la „cotidian” la simptomatologia traumei

Între 1965 și 1989, viața socială din România comunistă a fost caracterizată printr-o dublă constrângere: pe de o parte, precaritatea materială și degradarea mediului domestic; pe de altă parte, controlul ideologic, supravegherea și instituționalizarea fricii, specifice regimurilor totalitare [Arendt, 1951: 460–475; Verdery, 1996: 27–35]. Într-un asemenea cadru, jurnalul intim nu poate fi tratat exclusiv ca o specie literară a confesiunii, ci ca un dispozitiv de supraviețuire identitară, în care subiectul încearcă să își mențină coerența internă într-o realitate ce fragilizează autonomia persoanei.

Comunicarea propune o lectură în care trauma este înțeleasă drept efect al unei experiențe continue, încorporate în gesturi, rutine, tăceri și

strategii discursive [Caruth, 1996: 4–7; LaCapra, 2001: 41–45]. Nu este vizată doar enumerarea temelor (frig, foame, umilință, supraveghere), ci identificarea formelor prin care trauma se insinuează în arhitectura textului diaristic: discontinuități, elipse, dublări ale eului, oscilații ale pactului cu cititorul, reveniri obsesive și mecanisme de autocenzură.

Pentru a operaționaliza această ipoteză, demersul utilizează două axe teoretice complementare. Dinspre Philippe Lejeune sunt mobilizate ideile privitoare la pactul autobiografic și la specificul jurnalului ca „scriere a prezentului”, cu o identitate declarată între autor și subiect [Lejeune, 1975: 14–16; Lejeune, 1993: 22–24]. Dinspre Paul Ricoeur sunt valorizate conceptele referitoare la relația dintre memorie, timp și narațiune, în special ideea că identitatea și rememorarea se articulează prin configurări narative [Ricoeur, 1985: 246–249; Ricoeur, 2000: 78–82]. În cazul diaristicii comuniste, aceste instrumente permit descrierea unei situații-limită: scrierea de sine sub presiunea istoriei, unde memoria este în același timp exercițiu de conservare și spațiu al rănirii.

Corpusul abordat, în mod ilustrativ și comparativ, reunește jurnale ale Monicăi Lovinescu, ale lui Paul Goma și ale Alicei Voinescu [Lovinescu, 2002–2010; Goma, 1997; Voinescu, 1997–1998]. Miza nu este uniformizarea lor sub o singură etichetă interpretativă, ci reliefaarea felului în care trauma se manifestă diferențiat: mediată de distanța exilului, exprimată frontal în opoziție, respectiv interiorizată prin retragere și fragilitate.

2. Teoria ca instrument de diagnostic: pact precar și memorie narativă perturbată

În lectura lui Lejeune, jurnalul se sprijină pe o convenție de autenticitate: autorul își asumă că scrie despre sine, iar însemnările pot fi citite ca expresie a identității sale [Lejeune, 1975: 14–16]. În comunism, această convenție se modifică structural: jurnalul este expus unei instanțe potențial ostile (cenzură, anchetă, confiscare), astfel încât pactul autobiografic devine precar. Precaritatea pactului nu se reduce la o problemă de „adevăr” factual, ci indică mecanisme de autoprotecție precum aluzia, generalizarea și neutralizarea judecății [Lejeune, 1990: 45–48].

În paralel, Ricoeur oferă un cadru pentru a observa modul în care trauma afectează capacitatea subiectului de a ordona experiența în timp. Dacă identitatea se construiește prin narațiune, atunci o lume în care timpul

este trăit ca stagnare sau repetiție opresivă produce o memorie narativă fragmentată [Ricoeur, 1985: 246–249]. Din această perspectivă, jurnalul comunist nu este doar „despre” traumă, ci este un text marcat de traumă: ritmul, sintaxa, selecția evenimentelor și chiar tăcerile devin semne ale unei memorii supuse constrângerii [Ricoeur, 2000: 78–82].

Aceste două instrumente — pactul autobiografic și memoria narativă — permit trecerea de la descrierea unei epoci la identificarea simptomelor textuale ale traumei.

3. Monica Lovinescu: trauma la distanță, etica vigilenței și configurarea unui eu responsabil

În jurnalul Monicăi Lovinescu, experiența traumatică nu se naște din precaritatea materială trăită direct, ci dintr-o tensiune specifică exilului: distanța geografică produce libertate discursivă, însă proximitatea afectivă și morală față de realitatea românească menține starea de alertă [Lovinescu, 2002–2010]. Trauma se manifestă astfel ca responsabilitate și vigilență, nu ca simplă confesiune intimă.

Din perspectiva lui Lejeune, pactul autobiografic capătă aici o stabilitate relativă, întrucât riscul confiscării este minim, iar jurnalul poate opera cu nume, evenimente și poziționări explicite [Lejeune, 1975: 14–16]. Această stabilitate nu anulează însă componenta traumatică, ci o reorientează: jurnalul devine spațiul asumării unei funcții publice, iar scrierea de sine se intersectează cu un imperativ etic.

În termenii lui Ricoeur, jurnalul Lovinescu tinde să configureze o narațiune mai coerentă, datorită accesului la informație, comparație și interpretare, specifice exilului [Ricoeur, 2000: 78–82]. Trauma rămâne însă vizibilă în recurența temelor legate de falsificarea realității publice, mecanismele fricii și degradarea morală produsă de regim.

Perspectiva exilului introduce astfel o dimensiune particulară a traumei: trauma martorului care vede, interpretează și se simte obligat să comunice, jurnalul devenind o veritabilă arhivă morală a epocii.

4. Paul Goma: jurnalul ca expunere, trauma ca confruntare deschisă și radicalizarea pactului

În cazul lui Paul Goma, diaristica se configurează ca scriere de sine în confruntare frontală cu sistemul, iar trauma este trăită în forma ei directă:

presiune, risc, stigmatizare și contact nemijlocit cu mecanismele represive [Goma, 1997; Goma, 1981]. Textul își asumă explicit o funcție de contestare și denunț.

Aplicând schema lui Lejeune, se observă că pactul autobiografic este radicalizat: identitatea autorului devine un act cu potențial consecințe, iar sinceritatea capătă o valoare performativă [Lejeune, 1975: 14–16]. În termenii lui Ricoeur, conflictul constant cu autoritatea produce o temporalitate a urgenței, în care prezentul este scris sub presiune, iar viitorul apare precar [Ricoeur, 1985: 246–249].

Jurnalul lui Goma evidențiază astfel o dimensiune esențială a traumei totalitare: nu doar suferința, ci deformarea vieții simbolice, la care scrierea de sine răspunde prin recâștigarea agentivității și transformarea traumei în discurs etic.

5. Alice Voinescu: retraumatizare cotidiană și scriitura eliptică a interiorizării

Jurnalele Alicei Voinescu oferă imaginea unei traume interiorizate, generate de marginalizare, precaritate, degradarea statutului social și restrângerea autonomiei [Voinescu, 1997–1998]. Cotidianul devine scena unei uzuri lente, în care suferința se acumulează fără spectaculos, dar cu efect coroziv asupra subiectului.

În termenii lui Lejeune, pactul autobiografic se manifestă sub forma unei confesiuni temperate și prudente, orientate mai degrabă către consemnarea stărilor decât a faptelor [Lejeune, 1993: 22–24]. Din perspectiva lui Ricoeur, memoria narativă apare fragmentară, iar notația eliptică și tăcerile semnificative devin expresii ale unei traume care nu caută dramatizarea, ci menținerea unei ordini interioare [Ricoeur, 2000: 78–82].

Jurnalul răspunde fragilizării identității sociale printr-o recuperare a demnității în plan reflexiv, scrierea devenind un spațiu de conservare a valorilor și de repliere etică.

6. Concluzii: diaristica „Epocii de Aur” ca text-limită

Lectura comparativă indică faptul că teoria funcționează ca instrument de identificare a simptomelor textuale ale traumei, nu ca ornament conceptual. Jurnalele comuniste obligă la recunoașterea unui pact autobiografic instabil, modelat de risc și autocenzură [Lejeune, 1975: 14–16],

precum și a dificultății memoriei de a configura o narațiune coerentă într-un timp trăit ca repetiție opresivă sau urgență [Ricoeur, 2000: 78–82].

Diferențele dintre cele trei cazuri — vigilența morală la Lovinescu, confruntarea deschisă la Goma și interiorizarea rezistentă la Voinescu — confirmă faptul că diaristica „Epocii de Aur” constituie un corpus indispensabil pentru înțelegerea raportului dintre cotidian, traumă și memorie culturală, dar și un teren privilegiat de testare și nuanțare a conceptelor teoretice consacrate.

Referințe bibliografice

- Arendt, Hannah. *The Origins of Totalitarianism*. Harcourt, Brace & Company, 1951.
- Assmann, Aleida. *Cultural Memory and Western Civilization: Functions, Media, Archives*. Cambridge University Press, 2011.
- Assmann, Jan. *La mémoire culturelle*. Translated by Diane Meur, Aubier, 2010. Originally published 1992.
- Caruth, Cathy. *Unclaimed Experience: Trauma, Narrative, and History*. Johns Hopkins University Press, 1996.
- Courtois, Stéphane, editor. *Le Livre noir du communisme*. Robert Laffont, 1997.
- Goma, Paul. *Culoarea curcubeului '77*. Seuil, 1981.
- Goma, Paul. *Jurnal*. Humanitas, 1997.
- Gusdorf, Georges. *Conditions et limites de l'autobiographie*. Presses Universitaires de France, 1956.
- Lejeune, Philippe. *Le pacte autobiographique*. Seuil, 1975.
- Lejeune, Philippe. *Cher cahier... Témoignages sur le journal personnel*. Gallimard, 1990.
- Lejeune, Philippe. *Le journal personnel*. Textuel, 1993.
- Lovinescu, Monica. *Jurnal*. Vols. 1–6, Humanitas, 2002–2010.
- Manolescu, Nicolae. *Istoria critică a literaturii române*. Paralela 45, 2008.
- Mitchievici, Angelo-Nicolae. *Decadență și decadentism*. Curtea Veche, 2011.
- Mungiu-Pippidi, Alina. *Politica memoriei*. Polirom, 2003.
- Ricoeur, Paul. *Temps et récit*. Vols. 1–3, Seuil, 1983–1985.
- Ricoeur, Paul. *La mémoire, l'histoire, l'oubli*. Seuil, 2000.
- Simuț, Ion. *Literaturile române postbelice*. Casa Cărții de Știință, 2017.
- Tismăneanu, Vladimir. *Stalinism pentru eternitate: O istorie politică a comunismului românesc*. Humanitas, 2005.
- Verdery, Katherine. *What Was Socialism, and What Comes Next?* Princeton University Press, 1996.
- Voinescu, Alice. *Jurnal*. Vols. 1–2, Humanitas, 1997–1998.